

Μ. Μοδινός. *Η Αρχαιολογία της Ανάπτυξης, Πράσινες Προοπτικές*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1996, σελ. 222

Τα διαρκώς ογκούμενα αδιέξοδα που κληροδότησε ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος σ' όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής, οδήγησαν μεταπολεμικά στην εναγώνια αναζήτηση της υλικής ευημερίας ως οικουμενικής αρχής της ανθρώπινης ύπαρξης και ανήγαγαν την κοινωνία, την πολιτική και τον πολιτισμό στην οικονομία. Η ιδέα της αέναης προόδου του ανθρώπου, που προβλήθηκε ως βασική αρχή του Διαφωτισμού, αντικαταστάθηκε από την έννοια της Ανάπτυξης, έννοιας-σηματος κατατεθέντος της εποχής μας, επικεντρωμένης στον οικονομικό παράγοντα.

Φαινόμενο συμβατό με τη συσσώρευση κεφαλαίου, η Ανάπτυξη προσέφερε νομιμοποίηση στον καπιταλισμό, του οποίου η «προοδευτικότητα» θεωρήθηκε αδιαμφισβήτητη, και ως εκ τούτου δικαίωση του όποιου κόστους για την επίτευξη αυτής και των αγαθών της. Μεταβλήθηκε, έτσι, σε αφελές μα εξαιρετικά δραστικό ιδεολόγημα στο οποίο προσέβλεπε η αισιόδοξη πίστη για την εξαφάνιση της φτώχειας και της ασθένειας, για την αναδιανομή του πλούτου και την εδραίωση της κοινωνικής δικαιοσύνης κι αφετέρου σε άλλοθι για οποιαδήποτε επιλογή. Μα πάνω απ' όλα μεταβλήθηκε σε ιδεολογικό και συνεπώς σε, σαφώς αν και όχι ευθέως, πολιτικό όπλο στα χέρια μιας οικουμενικής πολιτικής, που εν ονόματι της Ανάπτυξης πολώνει τις κοινωνίες, οξύνει τις ανισότητες, καταστρέφει το περιβάλλον, δημιουργεί νέα τάξη εκμεταλλευτών, επιβάλλει στυγνές εμπορευματικές καπιταλιστικές σχέσεις.

Αυτόν το ρόλο της Ανάπτυξης, με τις

συνέπειες και τα συμπεράσματα που απορρέουν απ' αυτές, διαπραγματεύεται το βιβλίο του Μ. Μοδινού μέσα από μια ιστορική αναδρομή της γέννησης και της πορείας αυτής της έννοιας. Συγγραφέας πολυάριθμων έργων γύρω από τη Γεωγραφία, την Οικολογία και την Ανάπτυξη, ο Μ. Μοδινός είναι πεπεισμένος ότι η οικονομική, η πολιτική και η κοινωνική θεωρία είναι άμεσα εφαρμόσιμες κι επιτακτικά αναγκαίες για την κατανόηση των «πράσινων» θεμάτων. «Τα τρέχοντα περιβαλλοντικά προβλήματα έχουν κοινωνικές, πολιτικές κι οικονομικές πλευρές», επιμένει απ' το πρώτο κιόλας βιβλίο του, πίστη η οποία βέβαια βασίζεται σε απτές αποδείξεις που σειρά μελετών πάνω στην οικολογική κρίση έχουν φέρει στο φως.

Δεν υπάρχει πλέον καμιά αμφιβολία ότι τα περισσότερα περιβαλλοντικά προβλήματα, παρότι αφορούν το φυσικό κόσμο και κατά συνέπεια η αντιμετώπισή τους απαιτεί εξειδίκευση στις φυσικές επιστήμες, έχουν σαφώς κοινωνική βάση κι ο κοινωνικο-πολιτικός παράγοντας είναι καθοριστικός για τη λύση τους ή τουλάχιστον για την άμβλυνσή τους. Η παραδοχή αυτή συντέινε στο να είναι το συγκεκριμένο βιβλίο ένα βιβλίο σαφώς πολιτικό, εμπειριστατωμένο, που με σαφήνεια, ενάργεια και επιστημονικό ήθος προβαίνει στην απομυθοποίηση της Ανάπτυξης μέσω της εξέτασης της λειτουργίας και της ιδεολογικής χρήσης της, καθώς και των συνεπειών της.

Ήδη από την εισαγωγή του βιβλίου, ο συγγραφέας παίρνει σαφή αρνητική θέση

απέναντι στην Ανάπτυξη, που η αποδοχή της δήθεν αυτονόητης προοδευτικότητάς της οδήγησε τόσο τους προασπιστές του καπιταλιστικού συστήματος όσο και παραδοσιακούς μαρξιστές σε μια γιγάντια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, καθώς η Ανάπτυξη προβλήθηκε σε συμβατό με την αναδιανομή του πλούτου και την κοινωνική δικαιοσύνη φαινόμενο. Το αποτέλεσμα, ωστόσο, ήταν η ανάδειξη της οικονομίας ως καθαρά αυτόνομης σφαίρας στο κέντρο της κοινωνίας, της πολιτικής και της ηθικής και η συνακόλουθη αύξουσα κοινωνική αδικία και ραγδαία περιβαλλοντική υποβάθμιση.

Το σημερινό παγκόσμιο οικονομικό σύστημα είναι παραγωγός ανισοτήτων, που σε καμιά άλλη εποχή δεν είχαν παρουσιαστεί σε τέτοια έκταση και παρόμοιο μέγεθος, καθώς τα οφέλη της οικονομικής Ανάπτυξης, που βασίζεται στις σύγχρονες τεχνολογίες, δεν διαχέονται αυτόματα και δίκαια, μια και όλες οι κοινωνικο-οικονομικές ομάδες δεν διαθέτουν αγοραστική δύναμη. Έτσι τις επιπτώσεις μιας τέτοιας δραστηριότητας δέχονται οι φτωχοί, που, εξαιτίας της εντατικής εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων εν ονόματι της μεγιστοποίησης του κέρδους και της πιθανότητας εξάντλησης των μη ανανεώσιμων εξ αυτών, κινδυνεύουν να χάσουν τη βάση των πόρων τους κι επομένως τη δυνατότητα συντήρησης κι επιβιώσής τους.

Οι κοινωνικές επιπτώσεις δεν σταματούν στη διόγκωση της φτώχειας ούτε και στην αύξηση με θεαματικούς ρυθμούς της ανεργίας λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης. Ακολουθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός για τις χώρες του Βορρά και η απόλυτη εκπτώχευση των μαζών, η εξαθλίωση, πρωτοφανείς λιμοκτονίες στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Γιατί έχουν κι αυτές το μερτικό τους στην Ανάπτυξη, αφού, ό,τι είναι καλό για τη Δύση, θα αποδεικνυόταν καλό και για τον Τρίτο Κόσμο.

Επιπλέον, ο βασικός στόχος του εκσυγχρονισμού και της μεγιστοποίησης μέσω της αναπτυξιακής διαδικασίας οδηγεί σε καταστροφή του παραγωγικού ιστού και των γεωφυσικών συντεταγμένων μιας σειράς κοινωνιών, στην περιβαλλοντική υποβάθμιση, στην εξαφάνιση πηγών της ανθρώπινης ευημερίας, που μέχρι σήμερα παρέχονταν δωρεάν, στη δημιουργία ενός όλο και πιο αφιλόξενου και δυσμενέστερου περιβάλλοντος. Και, το χειρότερο, η κάλυψη των αναγκών υπ' αυτές τις συνθήκες θα τους αναγκάσει να τεχνικοποιήσουν κι άλλο το περιβάλλον τους με όλο και περισσότερη και πιο εκλεπτυσμένη Ανάπτυξη κι όλο και πιο απρόβλεπτες και δυσοίωνες για τη ζωή τους προβλέψεις.

Η πραγμάτευση —άμεση και έμμεση— του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σε σχέση τόσο με το οικολογικό πρόβλημα όσο και με τα κοινωνικά αδιέξοδα που αυτός προκαλεί, κάνουν εμφανές το γεγονός ότι ο συγγραφέας δεν πιστεύει —και σωστά κατά τη γνώμη μου— ότι ο παγκοσμιοποιούμενος σήμερα καπιταλισμός μπορεί να καθαρίσει την ατμόσφαιρα και τους ωκεανούς, να ανακόψει την αποδάσωση και την ερημοποίηση, να ανακυκλώσει τα σκουπίδια, να αντιμετωπίσει το ενεργειακό ζήτημα, να άρει τα κοινωνικά αδιέξοδα. Πρόσκαιρες ανάσες μπορούν ίσως να δοθούν, τεχνολογικές βελτιώσεις να συμβούν και η αγορά να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο. Αλλά η καπιταλιστική ανάπτυξη σαρώνει λαούς και πολιτισμούς, οικοσυστήματα και είδη. Δημιουργεί κοινωνικά αδιέξοδα, ανεργία και εκπτώχευση (έννοια-κλειδί στο έργο του Μ. Μοδινού), οικολογική υποβάθμιση και διαταραχή της ισορροπίας κοινωνίας-φύσης.

Τα «γκρίζα» αυτά συμπεράσματα και οι ακόμα πιο «γκρίζες» προβλέψεις, αν οι παραγωγικές διαδικασίες δεν αλλάξουν ριζικά πρόσωπο, αν δεν ανατραπεί «η καπιταλιστή

λογική ή καλύτερα η αναπτυξιακή λογική», σύμφωνα με την έκφραση του Μ. Μοδινού, καταρρίπτον το μύθο της προοδευτικότητας του καπιταλισμού. Ο συγγραφέας είναι κατηγορηματικός. «Ο καπιταλισμός δεν αποτελεί πρόοδο σε σχέση με τα παραγωγικά συστήματα που διαδέχθηκε», αφού, με την έλευσή του και τη συνακόλουθη θεσμοθετημένη γενίκευση της εκμετάλλευσης, η φύση αντιμετωπίστηκε ως πόρος, ως ύλη προς εκμετάλλευση, ως δεξαμενή που οφείλει να δώσει τα καλά της στην αγορά, με αποτέλεσμα τη διαταραχή της οικολογικής ισορροπίας αλλά και τη συγκεντρωτική οικονομία, την κοινωνική αδικία, τη λαϊκή δυστυχία. Γι' αυτό και είναι επιβεβλημένο σήμερα να τεθεί σε ευθεία αμφισβήτηση.

Στην *Αρχαιολογία της Ανάπτυξης* ο Μ. Μοδινός προσεγγίζει διεπιστημονικά τα περιβαλλοντικά προβλήματα τα απορρέοντα από την Ανάπτυξη, καθώς η διεπιστημονικότητα έχει αποβεί η ικανή και αναγκαία συνθήκη για την περιβαλλοντική ανάλυση και όχι μόνο. Ακολουθώντας μια παραδειγματική ανάπτυξη του θέματός του, αποδεικνύει τη ρευστότητα των ακαδημαϊκών πλαισίων, την ανεπάρκεια των μεμονωμένων επιστημών για επαρκή κατανόηση των σύγχρονων κοινωνιών. Τα ακαδημαϊκά στεγανά που διαχώριζαν τις επιστήμες του ανθρώπου από τις φυσικές, εμπόδιζαν τη συνειδητοποίηση των σχέσεων του ανθρώπου με τη φύση, την αλληλεξάρτηση, την κοινή πορεία τους, την αμοιβαία ισορροπία τους. Οι δραματικές αλλαγές που συντελούνται σ' όλους τους τομείς, οι ραγδαίες εξελίξεις σ' όλα τα πεδία ανάγουν τη διεπιστημονικότητα σ' ένα *sine qua non* εργαλείο για τη μελέτη και την κατανόηση του κόσμου και καθιστούν την οικολογία καθοδηγητική επισημείωση, ικανή να βάλει τις επιμέρους ειδικότητες να συνεργασθούν για την πραγμάτωση

των σχέσεων φύσης και κοινωνίας, παρότι ωστόσο δεν έχει πετύχει την επανασυμφιλίωσή τους, αφού δεν έχει καταφέρει να ενεργοποιήσει κατά το δοκούν το κοινωνικό στοιχείο —τουλάχιστον όχι ακόμη.

Κατ' αυτό τον τρόπο η οικολογία νομιμοποιείται επιστημονικά αλλά και πολιτικά, αφού συνιστά ταυτόχρονα κοινωνικό κίνημα με στόχο την κριτική της Ανάπτυξης και ευαισθητοποιεί τη διεθνή πολιτική παρέχοντας μια φιλοσοφική θεώρηση του κόσμου. Και τα πορίσματά της είναι ρητά. Ή αποποιούμαστε την Ανάπτυξη ή οδηγούμαστε ολοκληρωτικά στην καταστροφή. Αν οι παραγωγικές διαδικασίες δεν αλλάξουν ριζικά πρόσωπο, θα γίνουμε σύντομα μάρτυρες μιας δραματικής αλλαγής της παραγωγικής διαδικασίας και ως προς την τεχνολογία και ως προς τις παραγωγικές σχέσεις, μιας σταδιακής καταστροφής του κόσμου.

Η Ανάπτυξη, την οποία κατά το συγγραφέα χρησιμοποιήσαν τόσο η Δύση όσο και η Ανατολή χωρίς περιστροφές και εξωραϊσμούς με τη σιδηρά πεποίθηση ότι ήταν το όχημα της ιστορίας, είναι ασύμβατη με την περιβαλλοντική προστασία, έστω κι αν διευρύνεται ως όρος όλο και πιο πολύ, για να περιλάβει άγνωστες, αγνοημένες ποιότητες, έστω κι αν βαφτίζεται «εναλλακτική», «ήπια», «ισόρροπη», «δίκαιη», «ενδογενής», «βιώσιμη» ή «αιφόρα». Είναι εξ ορισμού παραγωγός οικολογικής κρίσης και κοινωνικών διαταραχών, έστω κι αν προβάλλεται ως «φυσιολογική» εξελικτική διαδικασία. Συνιστώντας τον ακρογωνιαίο λίθο του μεταπολεμικού κόσμου, γέννησε την κοινωνία των τρομακτικών αντιθέσεων. Υποτάσσοντας την πολιτική στην οικονομία, καταστράτηγε την κοινωνική δικαιοσύνη μέσω μιας επιλογής ενσωμάτωσης-αποκλεισμού. Γι' αυτό και είναι επιβεβλημένο σήμερα να καταδικαστεί, παρότι για το συγγραφέα με-

ταξύ αέναης Ανάπτυξης και συνετής διαχείρισης των φυσικών πόρων υπάσχει κάποιο σημείο ισορροπίας, «υπό τον όρο οι δυο επιμέρους αντικειμενικοί στόχοι να οριοθετηθούν σαφώς ως προς τη μεθοδολογία τους».

Στην υπηρεσία της αμφισβήτησης και καταδίκης της Ανάπτυξης τέθηκε το οικολογικό κίνημα δομώντας την ύπαρξή του πάνω σε μια εξαντλητική και εξοντωτική κριτική της αναπτυξιακής διαδικασίας και ιδεολογίας. Ωστόσο, στην πλήρη ιδεολογική σύγχυση του σύγχρονου κόσμου, προσπαθώντας να νομιμοποιηθεί, μεταχειρίζεται, κατά το συγγραφέα, ιδέες και πρακτικές από το αναπτυξιακό οπλοστάσιο, ακυρώνοντας πολλές φορές την οικολογική σταθερότητα, την ουσία των οικολογικών αιτημάτων. Ο Μοδινός ενίσταται. Η αναγκαστική, λόγω της διαρκώς ογκούμενης κριτικής, τροποποίηση της περιορέουσας αναπτυξιακής ιδεολογίας με παράλληλη ανάδειξη και σταδιακή κυριαρχία ενός οικολογικού λεξιλογίου δεν είναι πανάκεια. Η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στην αναπτυξιακή κούρσα, που οδηγεί σε μια μη αναστρέψιμη καταστροφική για τον πλανήτη πορεία, είναι φενάκη. Μοναδική λύση είναι η ευόδωση μιας νέας ισορροπίας κοινωνίας-φύσης μέσω συγκεκριμένων κοινωνικών αναδιαρθρώσεων.

Με στόχο αυτή τη λύση, η οικολογική κριτική μετά το 1970 επικέντρωσε την προσοχή της όχι πια στον καπιταλισμό αλλά στην Κοινωνία της Ανάπτυξης, ομοούσιας και αδιαίρετης σε παγκόσμια κλίμακα. Πραγματικά, για το οικολογικό κίνημα κύριος «εχθρός» δεν είναι πια ο φιλελευθερισμός ή ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, αλλά το σύνολο της Κοινωνίας της Ανάπτυξης, μιας κοινωνίας που γεωγραφικό πεδίο αναφοράς της είναι ο κόσμος όλος και που συμπεριλαμβάνει και τις σοσιαλιστικές ή μικτές εκδοχές της σύγχρονης οικονομίας. Στο

τελευταίο μάλιστα κεφάλαιο του βιβλίου («Κρίση του Καπιταλισμού ή Κρίση της Ανάπτυξης»), ο Μ. Μοδινός επιχειρεί φιλόδοξα να διαμορφώσει τα πλαίσια ενός νέου προγράμματος εργασίας, όπου το πεδίο της κριτικής της σύγχρονης κοινωνίας μετατοπίζεται και όπου η Ανάπτυξη ως κυρίαρχη ιδεολογία υποκαθιστά το νεοφιλελευθερισμό ή τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής συνιστώντας το υπό αμφισβήτηση αντικείμενο μιας εν δυνάμει νέας οικολογικής Αριστεράς.

Ωστόσο, αν και, σύμφωνα με το συγγραφέα, στο δυτικό κόσμο οι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής παραμένουν καπιταλιστικές αλλά δεν κατέχουν αναγκαστικά πρωτεύουσα θέση μέσα στο πολύπλοκο πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων, μήπως τελικά αυτή η μετάθεση κριτικής από τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής στην Ανάπτυξη, την τεχνολογική αυτονόμηση και τους φορείς τους (το κράτος, το κεφάλαιο, το επιστημονικοτεχνικό λόμπι) συνιστά απλά και μόνο αγωνιώδη προσπάθεια του οικολογικού κινήματος να νομιμοποιηθεί «μεταχειριζόμενο ιδέες και πρακτικές από το αναπτυξιακό οπλοστάσιο»;

Ο Μ. Μοδινός, προερχόμενος από τους κόλπους του οικολογικού κινήματος, ασχολείται τόσα χρόνια τώρα συλλέγοντας με περισσή υπομονή στοιχεία που αποδεικνύουν την ανάγκη προσέγγισης αριστεράς και οικολογίας, την ανάγκη συγκρότησης μιας πράσινης αριστεράς. Γιατί η οικολογία μπορεί να μπολιάσει την αριστερά με νέες ιδέες κι ερεθίσματα. Τα οικολογικά προβλήματα δεν μπορούν να λυθούν με τεχνοκρατικούς τρόπους ούτε και τα κοινωνικά αδιέξοδα χωρίς κοινωνικούς αγώνες ενάντια στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Ο σοσιαλισμός παραμένει το ζητούμενο για τον κόσμο μας, και μάλιστα όλο και πιο επιτακτικά.

Μαρία Αδάμων